

---

**«ХИМИЯ» Ё «КИМИЁ»**

Ношир: Ҳайати тадорукот Санаи интишор: 31 Октябр, 2019 - 11:47 **«ХИМИЯ» Ё «КИМИЁ»**

Тибқи ҳуҷҷатҳои меъёрий-ҳуқуқӣ дар тамоми муассисаҳои таҳсилоти, илмӣ, маъмурӣ ва ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон истилоҳи Химия расман қабул шудааст ва мувофиқан ибораҳои илми химия, фанни химия, китоби химия, дарси химия, муаллими химия, модаи

## «ХИМИЯ» Ё «КИМИЁ»

Интишори сомонаи «Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон»  
(<http://kumitaizabon.tj>)

химиявӣ, ҳодисаи химиявӣ, реаксияи химиявӣ, химияи ғайриорганикӣ, химияи органикӣ, химияи аналитикӣ, химияи физикӣ, химияи коллоидӣ ва амсоли онҳо маъмул мебошанд. Дар қатори истилоҳи расмӣ Химия ва мафҳумҳои ба он марбут инчунин истилоҳи Кимиё ва ибораи калимаҳои дар асоси истилоҳи мазкур сохташуда, ки расман бояд мавриди истифода қарор надошта бошанд, дар нутқи шифоҳӣ баъзе намоёндагони ин илм ва маводи ҷопии химиявӣ (кимиёӣ) ба назар мерасанд. Доир ба афзалияту саҳҳеҳии истифодаи истилоҳҳои Химия ё Кимиё фикру ақидаҳои мухталиф ва баъзан тамоман хилофи якдигар мавҷуданд.

Мусаллам аст, ки кунун дар ҷумҳурии мо масъалаи асосӣ рушди ҳамаҷонибаи таълими фанни химия (кимиё), илми химия (кимиё), технологияи муосири химиявӣ (кимиёӣ), ворид кардану барои беҳбудии ҳаёту фаъолияти шаҳрвандон мавриди истифода қарор додани чунин технология, истифодаи самараноки асбобҳои муосири дар солҳои соҳибистиқлолӣ ба ҷумҳурӣ воридшуда, эҳё ва густариши равобитаи илмӣ бо мамлакатҳои хориҷии дуру наздик, дар сатҳи зурурӣ ба роҳ мондани ҳамкориҳо байни муассисаҳои илмӣ ҷумҳурӣ, рушди ҳамаҷонибаи заминаи моддӣ-иқтисодии муассисаи таълимгоҳҳои химиявӣ (кимиёӣ) ва ба камол расонидани мутахассисони соҳибмаълумоту соҳибкасби ин соҳаи ҳаётан хеле муҳим мебошад.

Дар раванди амалӣ кунонидани вазифаҳои зикршуда Химия ё Кимиё номгузорӣ шудани илми мазкур чандон аҳамият надорад. Вале бо гузашти солҳо ва дар мавриди зина ба зина ва муштаракан ҳалли амалии ҳудро ёфтани вазифаҳои зикршуда ва болоравии худшиносии ҳисси миллии алоқамандони илми химия (кимиё) масъалаи Химия ё Кимиё номгузорӣ шудани он низ бояд ҳалли ҳудро ёбад. Аз ин рӯ кунун ба масъалаи мазкур дар сатҳи зарурӣ ва касбӣ мароқ зоҳир кардани масъулину мутахассисон ва ба хусус олимону омӯзгорон, муносибати ҳолисонаи онҳо дар мавриди баррасии ин масъала, пазириш мавриди таваҷҷуҳ ва омӯзиш қарор додани ақидаҳои мухталифи барои ҳалли масъала баёншуда ба асоси далелу санадҳои илмӣ таърихӣ хеле муҳим буда, ҳамкориҳои доираҳои табақаҳои гуногуни химиявӣ (кимиёӣ) – и ҷумҳуриро тақозо мекунад.

Мақсади таҳияи ин мақола доварӣ кардан ба ҳалли масъалаи афзалияти истилоҳҳои Химия ё Кимиё ва таҳлили таърихи дар ҷомеаи Тоҷикистон пайдо шудану бадали якдигар карда мавриди истифодаи амалӣ қарор гирифтани ин мафҳумҳо набуда, балки баррасии баъзе маводи ҷопии мавҷуда доир ба истилоҳҳои мазкур мебошад.

Масъалаи пайдоиш ва мазмун истилоҳҳои зикршуда дар чандин асару мақолаҳои олимону омӯзгорони тоҷик борҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст [1-8].

Доир ба мафҳуми Кимиё дар китоби донишманди машҳури форс-тоҷик Абӯҳомид Муҳаммад Ғаззоли «Кимиёи саодат» [1], ки байни солҳои 1094-1107 ба забони тоҷикӣ таълиф шудааст, чунин ишора мавҷуд аст:

Ва ҷунонки он кимиё, ки мису биринҷро ба сафои зари холис расонад, душвор бувад ва ҳар кас нашиносад, ҳамчунин ин кимиё, ки гавҳари одамиро аз ҳиссати баҳимият ба сафою нафосати малакийят расонад, то бад-он саодати абадӣ ёбад, ҳам душвор бувад ва ҳар касе надонад... Бидон, ки ҷунонки кимиё дар ганҷинаи ҳар пиразане наёбанд, балки дар хизонаи мулк ёбанд, кимиёи саодати абадӣ низ ҳар ҷой набошад, дар хизонаи Рубубият бошад.

Дар Таджикско-русский словарь (нашри соли 1954) [2] оид ба мафҳуми Кимиё чунин маълумот мавҷуд аст:

КИМИЁ – уст. 1) алхимия; 2) философский камень; чудотворный эликсир; 3) химия.

КИМИЁАСАР – благотворный, благодатный; несущий счастье.

КИМИЁГАР – 1) уст. алхимик; 2) перен. умеющий извлечь пользу из всего (даже из непригодных вещей).

КИМИЁГАРӢ – 1) уст. алхимия; 2) прибыльное ремесло, выгодное занятие.

Дар Луғати зикршуда [2] доир ба мафҳуми Химия омадааст:

ХИМИЯ – химия.

ХИМИК – химик.

ХИМИЯВӢ – химический; имтизоҷи химиявӣ – химическое соединение.

Таҳминан ҳамин гуна тафсири истилоҳҳои Химия ва Кимиё дар Луғати мухтасари тоҷикӣ – русӣ [3] ба назар мерасад.

Тарҷумаи истилоҳи Химия дар Луғати русӣ – тоҷикӣ [4] чунин аст:

ХИМИЯ – 1) химия, кимиё; химияи қавмӣ – таркиби хун;

Мафҳуми Кимиё дар ҷилди 3 Энциклопедии советии тоҷик [5] чунин тафсир шудааст (мухтасаран пешниҳод мегардад):

КИМИЁ – алхимия. Ҳодисаи ҳосил маданияти давраи танназули ҷамъияти ғуломдорӣ, ки дар асрҳои миёна васеъ паҳн шуда буд. Калимаи Кимиё ба металлрезӣ ва металлгудозӣ алоқа

дорад. Кимиёгарҳо ба ёрии «санги фалсафӣ» ба металлҳои асил табдил додани металлҳои ноасилро вазифаи асосии худ мешумориданд. Онҳо ба кофтукови иксири дарозумрӣ, ҳалқунандаи универсалий ва ғайра низ машғул мешуданд... Дар зери таъсири мунаҷҷимони Юнону Миср ба Кимиё ақидаҳои дохил шуданд, ки алоқамандии сайёраҳо ва металлҳоро дар назар доштанд... Адабиётҳои кимиёии мистиқию схоластикии асрҳои 10-11 дар Европай Ғарбӣ (асосан ба воситаи Испания) хусусан дар заминаи калисои католиқ паҳн шуданд... Вобаста ба хусусиятҳои асримиёнагии усули схоластикии тафаккур ҳукмронии магия ва мистика дар Кимиё давом мекард ва он ҳам ба забон ва ҳам ба натиҷаҳои ба даст овардаи Кимиё таъсир расонд. Танназули ақидаҳои схоластикӣ дар Кимиё фақат асри 16, вақте ки ятрохимия ба вучуд омад, оғоз ёфт... Ҷояи асосии Кимиё оид ба ягонагии моддаҳо ва табодуллоти элементҳои химиявӣ дар шакли мураккаб вобаста ба комёбиҳои навтарини физикаи ядроӣ атом аз нав ба миён омад.

Дар як масъала ақидаи худро баён мекунам. Вобаста ба он, ки магия ва мистика дар Кимиё як муддати муайян ҳукмрон буд ва барои расман дар забони тоҷикӣ мавриди истифода қарор гирифтани истилоҳи Кимиё монеаи асосӣ мебошад, ҳаминро бояд қайд кард, ки дар забони русӣ калимаи «химичить» мавриди истифода қарор дорад. Бо ин мафҳум ҳолатҳои ифода карда мешаванд, ки ғайритабиӣ буда, баъзан бо тобишашон ба магия ва мистика наздик мебошанд, вале барои дар забони русӣ Химия номгузорӣ шудани илми мавриди назар ҳеҷ монеае нашудаанд.

Дар ҷилди 7 Энциклопедияи советии тоҷик [6] ҳангоми шарҳи мафҳуми Химия ҳамчун илме, ки табдили моддаҳо, таркиб ва сохти онҳоро меомӯзад, доир ба мафҳуми Кимиё чунин навишта шудааст (мухтасаран пешниҳод мегардад):

Асрҳои 3-4 м. кимиё ба вучуд омад. Кимиёгарҳо солҳои зиёд ба ҷустуҷӯи кибрити аҳмар, «оби ҳаёт» ва ғайра машғул буданд. Онҳо бисёр моддаҳоро кашф карда, ҷараёни реаксияҳои химиявиро омӯхта дар ташаккули Химия саҳми арзанда гузоштанд.

Дар [7] доир ба пайдоиши истилоҳи кимиё (химия) маълумоти муфасссал мавҷуд буда, аз ҷумла қайд гардидааст:

Ба ҳамагон маълум аст, ки кимиё яке аз илмҳои қадимтарин аст, чунки одам аз ибтидои бошуурона ба табиат муносибат кардан тамоми тағйироти дар гирду атрофаш гузарандаро мушоҳида мекард.

Дар Фарҳанги забони тоҷикӣ [8] омадааст:

КИМИЁ – 1. алхимия, илми бардурӯғ, ки мақсади он маъданҳои содда, масалан мисро ба нуқраву тилло мубаддал кардан буд (Иловаи муаллифи ин мақола: бардурӯғ будани ибораи «илми бардурӯғ» - ро физикаи ядро исбот кард).

Мисси вучуди ман шавад шавад аз май ба сони зар,

Гӯй ки май чу обак аз аҷзoi кимиёст.

Хуҷастаи Сарахсӣ

Онон, ки хокро ба назар кимиё кунанд,

Оё бувад, ки гушаи чашме ба мо кунанд.

Ҳофиз

2. маҷозӣ, чизи камёб, ноёб, нодир

Зард шуд рӯям зи бедории шабҳои фироқ,

Кимиё кардӣ даруни дидаи ман хобро.

Мушфиқӣ

3. маҷозӣ, макру ҳила; фикр ва мулоҳизаҳои нозукбинона.

Ба ҳасм агар бисозӣ то барканӣ сараш,

Он низ зи пурдилию кимиё бувад.

Шамси Фаҳрӣ

4. (ин) кимиёи ҷон (ё ҳастӣ) киноя аз шароб, май.

Ҳангоми тангдастӣ дар айш кушу мастӣ,

К-ин кимиёи ҳастӣ Қорун кунанд гадоро.

Ҳофиз

КИМИЁГАР – касе, ки ба илми кимиё машғул мешуд; иксиргар.

Кимиёгар ба ғусса мурдаву ранҷ,

Аблаҳ андар хароба ёфта ганҷ.

Саъдӣ

Дар Дар Фарҳанги забони тоҷикӣ [8] истилоҳи Химия мавҷуд нест.

Дар Ҷумҳурии Ислонд Афғонистон истилоҳи Кимиё расман амал мекунад. Чун намуна

китоби бо алифбои арабӣ, ба забони форсӣ таълиф намудаи донишманди тоҷик, профессор шодравон З.Н.Юсуфов «Кимиёи физикӣ ва коллоидӣ», ки чопи Кобул мебошад, далел шуда метавонад [9]. Дар Ҷумҳурии Узбекистон низ шакли каме тағйирёфтаи истилоҳи «кимӣ» низ мавриди истифода қарор дорад. Масалан: «Самарқанд давлат университети Кимё факултети», «Физикавий ва коллоид кимё кафедрасӣ», «Дисперс системалар кимёси (номи фанни таълимӣ)», «Ўзбекистоннинг иқтисодӣ ривожланишда кимёнинг ўрни (номи конференсияи байналмилалӣ)» ва ҳоказо.

Хотирнишон месозам, ки дар аксари баромадҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар мавридҳои зарурӣ, истилоҳи «кимӣ» истифода мегардад.

Дар аввали солҳои 90 асри XX муддати чанд вақт дар ҶТ мафҳуми Химия ба Кимӣ бадал шуд. Аз барномаҳои таълимӣ сар карда то ҷадвали дарсии мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ бо истифодаи истилоҳи Кимӣ тартиб дода мешуданд [10].

Маводи чопии химиявӣ (кимӣ) дар ҶТ кунун дар се навъ дучор мешаванд:

1. Китобхона, ки дар онҳо пурра истилоҳи Химия истифода шудааст. Тамоми китобҳои таълимии мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ва баъзе китобҳои дарсии мактабҳои олий, масалан [11-12] пурра бо истилоҳи Химия таълиф шудаанд.
2. Китобхона, ки дар онҳо пурра истилоҳи Кимӣ истифода шудааст, масалан [13-15]. Китоби дарсии [13] бо қарори мушовараи Вазорати маорифи ҶТ нашр гардидааст.
3. Китобхона, ки дар онҳо истилоҳҳои Кимӣ ва Химия муштаракан истифода шудааст, масалан [7].

Аз он чи ибраз шуд, метавон натиҷагирӣ кард, ки барои баррасии масъалаи зикршуда - ивази истилоҳи Химия ба истилоҳи Кимӣ вақт фаро расидааст.

Мақоларо бо пешниҳоди мисраҳои Фаҳриддини Гургонӣ анҷом бахшиданро раво донистам:

Ба гетӣ кимӣ ҷуз ростӣ нест,  
Ки изи ростиро кистӣ нест.

#### Адабиёти истифодашуда

1. Ғаззоль А.М. Кимӣи саодат. Ҷилди 1. – Душанбе, ЭР-граф, 2008. -С. 85, 86.
2. Таджикско – русский словарь. Таҳти таҳрири А.Деҳотӣ. – Душанбе, 1954. -С. 186, С. 422.
3. Луғати мухтасари тоҷикӣ – русӣ. Мураттиб Калонтаров И.Я. – Душанбе, Маориф., 1988. -С. 333.
4. Луғати русӣ – тоҷикӣ. Зери таҳрири Осимӣ М.С. -Москва. Русский язык, 1985. -С.1178.
5. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷилди 3. Сармуҳаррири илмӣ Осимӣ М.С. Сарредаксияи илмӣ Энциклопедияи советии тоҷик. -Душанбе. 1981. -С. 304.
6. Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷилди 7. Сармуҳаррири илмӣ Осимӣ М.С. Сарредаксияи илмӣ Энциклопедияи советии тоҷик. – Душанбе, 1981. -С.626.
7. Сафиев Ҳ.С., Аминҷонов А.О., Каримов М.Б. Химия дар қоидаҳо, таомулҳо, аксҳо ва нақшаҳо. -Душанбе. ЭР-граф. -С.12-19.
8. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. Зери таҳрири Шукуров М.Ш., Капранов В.А., Р. Ҳошим, Маъсумӣ Н.А. – Москва, Советская Энциклопедия. 1969. - С.552.
9. کیمیای فیزیکی و کلویدی مؤلف ظهورالدین یوسف کابل ۱۳۶۴
10. Барномаи кимӣ барои синфҳои VIII-IX ва X-XI (равияи табиӣ риёзӣ). Мураттибон Зубайдов У., Тошев А. -Душанбе, Маориф, 1994. 60с.
11. Солиев Л. Химияи умумӣ. – Душанбе., Аржанг, 2008. 394 с.
12. Холиқов Ш. Химияи органикӣ. – Душанбе, ЭР-граф, 934 с.
13. 14. Юсуфов Т.Ю., Раҷабов С.И. Кимӣи органикӣ. – Душанбе, Мир издателёв, 2012. 368с.
14. Суяров Қ.Ҷ., Каримов М.Б., Саидов С.С. Намунаи саволу масъалаҳои тестӣ аз кимӣ. -Душанбе, Матбааи ДМТ, - 2013. 164 с.
15. Қудратова Л.Ҳ. Давлатшоева Ҷ.А., Суяров Қ.Ҷ. Беляев А.П., Саидов Н.Б. Кимӣи физикӣ ва коллоидӣ (китоби дарсӣ). Душанбе: ЭР-граф. 2019. 656С.

**Баҳодиҳии муҳтаво:** 3

Баҳои миёна: 3 (2 овоз)

### Категория:

- [Ахбори рӯз](#) [1]
- [Забоншиносӣ](#) [2]
- [Забони тоҷикӣ](#) [3]
- [Мақолаҳо](#) [4]

---

**Манбаъ::**<http://kumitaizabon.tj/tg/content/himiya-yo-kimiyo?mini=2025-09&qt-quicktabs=2>

### Пайвандҳо

[1] <http://kumitaizabon.tj/tg/category/%D0%B0%D1%85%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D1%80%D3%AF%D0%B7> [2] <http://kumitaizabon.tj/tg/category/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%BD%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D1%81%D3%A3> [3] <http://kumitaizabon.tj/tg/category/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%BD%D0%B8-%D1%82%D0%BE%D2%B7%D0%B8%D0%BA%D3%A3> [4] <http://kumitaizabon.tj/tg/category/%D0%BC%D0%B0%D2%9B%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D2%B3%D0%BE>